

ВПЛИВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ¹

THE IMPACT OF MONEY LAUNDERING ON THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

Резнік О.М., д.ю.н., доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки

*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

Щербак Н.М., студентка IV курсу
*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

Убезпечення фінансової системи на всіх рівнях управління – це важливе завдання для переважної більшості країн світу, не виключенням є і Україна. Адже вирішити економічні проблеми цілої держави, регіону чи то середньостатистичного підприємства просто не можливо без забезпечення їм фінансової безпеки та стабільності. Таким чином, фінансова безпека держави є головним критерієм, який визначає здатність окремої країни самостійно реалізувати економічно-фінансову політику, що відповідає її національним інтересам.

Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, набула актуальності у всьому світі та потребує усвідомлення природи і чинників поширення цього суспільно-небезпечного явища, а також відповідного правового забезпечення. Вчені та практики констатують, що відмивання злочинних доходів на сьогодні перетворилася на найприбутковіший вид незаконного підприємництва у світі. Дефіцит чітких дій держави з метою подолання проблеми відмивання доходів протиправного походження, породжує чимало загроз для безпеки та стабільності фінансової системи України. Стаття присвячена характеристиці впливу легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на фінансову систему України.

У статті розкрито та проаналізовано зміст поняття «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом». Систематизовано схеми легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом за низкою ознак, а саме за: джерелом походження незаконних доходів; видом активу, який фактично виконує роль об'єкта, за допомогою якого реалізується процес трансформації незаконних коштів; інституціями, які використовуються у процесі «відмивання» коштів; каналами реалізації, які дозволяють трансформувати такого роду кошти у прихованій формі. Визначено негативні наслідки відмивання грошових коштів та їх вплив на фінансову систему України.

Ключові слова: легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, відмивання коштів злочинного походження, фінансова безпека України, фінансова система, національна безпека, схеми легалізації доходів, негативні наслідки.

The article is devoted to an important and topical issue – the study of the impact of money laundering on the financial system of Ukraine. Ensuring the financial system at all levels of government is an important task for the vast majority of countries around the world, and Ukraine is no exception. After all, it is simply impossible to solve the economic problems of an entire state, region or an average enterprise without providing them with financial security and stability. Thus, the financial security of the state is the main criterion that determines the ability of an individual country to independently implement economic and financial policies that meet its national interests.

Countering the legalization of proceeds of crime has become relevant around the world and requires awareness of the nature and factors the spread of this socially dangerous phenomenon, as well as the relevant legal support. Scientists and practitioners state that money laundering has become the most lucrative type of illegal business in the world today. The lack of clear actions by the state to overcome the problem of money laundering poses many threats to the security and stability of Ukraine's financial system. The article is devoted to the characteristics of the impact of money laundering on the financial system of Ukraine.

The article reveals and analyzes the meaning of the concept of legalization of proceeds from crime. Schemes of legalization of proceeds from crime are systematized on a number of grounds, namely: the source of illegal income; the type of asset that actually acts as an object through which the process of transformation of illegal funds is implemented; institutions used in the process of "laundering" funds; sales channels that allow you to transform such funds in a hidden form. The negative consequences of money laundering and their impact on the financial system of Ukraine have been identified.

Key words: legalization of proceeds from crime, money laundering, financial security of Ukraine, financial system, National security, income legalization schemes, negative consequences.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Глобалізація світової економіки, стрімкий розвиток фінансових технологій, невідворотні процеси економічного занепаду в умовах пандемії COVID-19, зовнішня агресія на сході України – все це вимагає чітких та раціональних дій органів державної влади у сфері національної безпеки, яка за даних умов, беззаперечно, повинна бути комплексною, однозначною та всеохоплюючою. Невід'ємною її складовою є економічна безпека, яка є фундаментальною основою економічно ефективною державної політики в цілому. Так вже склалося методологічно та історично, що рівень економічної безпеки держави, в першу чергу, оцінюють здебільшого через призму такого індикатора, як фінансова безпека, при цьому зіставляючи ступінь реалізації голо-

вних національних інтересів з актуальними загрозами, зокрема – з процесами тінізації економіки, фінансовий аспект яких реалізується у ході легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Фінансова безпека держави дає змогу суб'єктам національної економіки відчувати себе захищеними від будь-якого незаконного впливу у фінансовій сфері. Крім цього, гарантуючи спроможність держави, чітко формулювати та ефективно зберігати фінансові ресурси країни від їх надмірного та необґрунтованого знецінення, держава зобов'язана докладати всіх необхідних зусиль для забезпечення її соціально-економічного розвитку.

На сьогодні досягти стану ефективною національної та фінансової безпеки є неможливим, у зв'язку з відсутністю адекватної та раціональної державної політики. Дефіцит чітких дій держави з метою подолання проблеми відмивання доходів протиправного походження породжує

¹ Робота виконана в рамках проєкту № 0120U100474 «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» 0120U100474

чимало загроз безпосередньо для національної безпеки та стабільності фінансової системи України. Більше того, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, з кожним роком починає набувати ознак проблеми глобального масштабу, адже все більше так званих схем «відмивання» коштів мають транснаціональний характер та пов'язані з організованою злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, займалися такі фахівці, як: Л.І. Аркуша, С.М. Алфьоров, О.М. Бандурка, Н.М. Голованов, М.І. Мельник, М.А. Погорецький, Р.М. Тучак.

Визначеними вченими сформовано велику кількість принципово важливих положень щодо профілактики та протидії відмиванню доходів протиправного походження. Однак у сучасних умовах питання запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, все ще залишається найбільш нагальною проблемою української держави, яка потребує свого подальшого дослідження та термінового вирішення.

Метою статті є встановлення взаємозв'язку між легалізацією доходів одержаних злочинним шляхом та її впливом на стабільність фінансової системи України.

Вигляд основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку України фінансова безпека є однією з найважливіших складових частин економічної безпеки, яка, у свою чергу, є своєрідним базисом для національної безпеки будь-якої держави. Оскільки саме стан захищеності економіки від фінансових загроз характеризує національну безпеку держави, перш за все, як запоруку незалежності, стабільності та ефективності умов життєдіяльності розвинутого суспільства.

Убезпечення фінансової системи на всіх рівнях управління – це важливе завдання для переважної більшості країн світу, не виключенням є і Україна. Адже вирішити економічні проблеми цілої держави, регіону чи то середньостатистичного підприємства просто неможливо без забезпечення їм фінансової безпеки та стабільності. Таким чином, фінансова безпека держави є головним критерієм, який визначає здатність окремої країни самостійно реалізовувати економічно-фінансову політику, що відповідає її національним інтересам. У процесі здійснення даної діяльності держава, в особі уповноважених органів, здійснює відповідні заходи, спрямовані на забезпечення стійкості розвитку держави проти: впливу на економічні процеси в державі світових фінансових криз; умисного впливу інших учасників загальносвітових економіко-фінансових відносин; впливу так званих «тіньових» структур на національну соціальну, політичну чи економічну систему, стрімкого розповсюдження злочинів у фінансовій сфері, зокрема, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; значного витоку капіталів за кордон; тощо.

На сьогодні більшість вчених та науковців констатують, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом є найприбутковішим видом незаконного підприємництва у всьому світі [1]. Так, про поширеність даного злочину й в Україні свідчать дані Державної служби фінансового моніторингу. Зокрема, за 9 місяців 2020 року Держфінмоніторингом до правоохоронних органів було направлено 739 матеріалів щодо фінансових операцій, які можуть бути безпосередньо прямо пов'язані з легалізацією коштів щонайменше на 60,3 млрд. гривень [2].

Особливу соціальну небезпеку процесів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та їх безпосередню конфронтацію з головними цілями економічної та фінансової безпеки можна пояснити шляхом виокремлення двох основних аспектів. По-перше, такого роду злочинні діяння відволікають на себе фінансові ресурси, передбачені на суспільний розвиток тих чи інших інститутів, призводячи до їх економічної стагнації та деградації. По-друге, відмивання доходів протиправного по-

ходження сприяють забезпеченню на практиці своєрідного мультиплікативного ефекту: так, доходи, отримані внаслідок вищезазначених діянь, спрямовуються на підтримку тіньової економіки та зумовлюють притягнення до себе додаткових фінансових ресурсів у наступних репродуктивних циклах.

Цікавим є те, що практика приховування справжнього джерела власних доходів відома людству вже досить давно. Серед вчених та науковців широко поширеною є думка про те, що такого роду діяння розпочалися ще понад двох тисяч років тому в Китаї, коли досить таки успішні торговці «відмивали» отримані від продажів своєї прибутки, тоді як рішенням тодішньої влади було встановлено вичерпний перелік форм комерційної торгівлі, яка фактично опинилась поза рамками закону [3, с. 97].

Наразі серед вітчизняних вчених відсутнє єдине визначення поняття «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом». Так, для прикладу, О.М. Бандурка під відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, пропонує розуміти: приховування істинного джерела отриманих матеріальних цінностей, перетворення незаконної готівки в іншу форму активу, приховування істинного власника незаконно набутих доходів тощо [4, с. 35].

Тоді як Л.М. Доля трактує легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, як здійснення різних економічно значущих дій з одержаними внаслідок вчинення злочину грошовими коштами та іншим майном [5, с. 93].

Говорячи про законодавче закріплення поняття «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом», то відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року, до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом [6].

Дещо по-іншому законодавець трактує дане поняття в нормах Кримінального кодексу України. Зокрема, диспозиція ч. 1 ст. 209 визначає легалізацію (відмивання) доходів, одержаних шляхом як набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом [7].

Таким чином, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, за своєю суттю є нічим іншим як процесом виведення в законний обіг певних грошових коштів, які були отримані внаслідок незаконної діяльності. Варто зауважити, що сам процес легалізації грошових коштів є доволі складним. Так, доходи, які були одержані злочинним шляхом, проводяться через фінансову систему з метою замаскувати їх нелегальне походження, а отже, надати їм фактичного вигляду законно отриманих коштів. Безпосереднє виведення такого роду грошових коштів здійснюється шляхом використання незаконних фінансових

операцій та фінансових інструментів, які допомагають приховати справжнє походження коштів та/або справжнього їх власника. Як правило, операції з відмивання коштів – це в цілому легальні фінансові операції. Разом із тим походження коштів, що в них використовуються, є злочинним.

Справедливо зазначити, що у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом використовується доволі велика кількість схем, які, на нашу думку, доцільно систематизувати за: джерелом походження незаконних доходів; видом активу, який фактично виконує роль об'єкта, за допомогою якого реалізується процес трансформації незаконних коштів; інституціями, які використовуються у процесі «відмивання» коштів; каналами реалізації, які дозволяють трансформувати такого роду кошти у прихованій формі.

Переходячи до характеристики першої класифікаційної ознаки, ми можемо виокремити такі найпоширеніші джерела походження доходів, одержаних злочинним шляхом:

1. Корупційні дії чиновників. Правова природа виникнення даного джерела полягає у наділенні законодавцем посадових осіб органів державної влади чи то місцевого самоврядування низкою значних повноважень, які досить часто застосовуються ними з метою власного збагачення.

2. Шахрайство. Найпоширенішим прикладом у даному випадку є розкрадання коштів банківських установ. Такий вид легалізації передбачає використання фінансових установ у злочинних цілях, що обумовлено відсутністю у переважної більшості банків внутрішнього фінансового моніторингу з метою попередження та протидії злочинам, пов'язаних з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

3. Державний сектор економіки. Головною проблемою виникнення даного джерела легалізації, в першу чергу, є те, що посадові особи державних підприємств не зацікавлені у покращенні рівня їх функціонування, а тому спрямовують свої дії на залучення додаткових доходів за рахунок власної незаконної діяльності, оскільки переконані, що тривалість їх управління прямо пов'язана з політичною ситуацією, яка в Україні швидко змінюється. Типовими прикладами в даному випадку є маніпуляції з тендерними закупівлями, фінансові махінації з перерахуванням коштів державних підприємств за послуги, які фактично не були їм надані тощо.

4. Кіберзлочини. Стрімкий розвиток інформаційних технологій у фінансовій системі держави призвів до виникнення таких схем легалізації, як: фінансові операції з дистанційного отримання доступу до систем банківського обслуговування, махінації з платіжними картками з метою отримання персональних даних осіб. У подальшому такого роду інформація та доходи конвертуються у валюту, криптовалюту чи то в товари через різноманітні інтернет-магазини [8].

Говорячи про активи, які можуть використовуватись у ході легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, то ними можуть бути:

1. Цінні папери. Поширення схем легалізації з використанням цінних паперів полягає у самій їх специфіці, тобто властивості деяких з них дозволяють маскувати справжні фінансові операції, які є частиною тієї чи іншої схеми.

2. Земля. Вдалим прикладом схем з безпосереднім використанням даного виду активу є скуповування землі резидентом України за позикові кошти нерезидента. Після чого нерезидент здійснює відчуження всіх активів резидента-боржника на власну користь за рахунок погашення позики.

3. Нерухоме майно. Найбільш поширеним способом легалізації доходів у даному випадку є використання соціально-незахищених верств населення, шляхом відібрання в них майна внаслідок здійснення фальсифікації документів (права власності, про смерть, заповіт, тощо) з подальшим продажем такого майна третім особам.

4. Високоліквідні активи, такі як золото, діаманти, різноманітні ювелірні вироби тощо. Походження схем із

використанням високоліквідних активів в Україні зумовлюється розвиненою контрабандою, а також високим рівнем корупції в органах прикордонного та митного контролю. Застосування даних схем легалізації надає можливість особам значно завищити ціну таких активів та використовувати їх як платіжний засіб у багатьох країнах зі слабким контролем за обігом такого роду предметів.

Під час дослідження основних інститутів, які використовуються шахраями під час легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, можемо констатувати, що найпоширенішими з них є: банківські установи, страхові компанії, ломбарди та кредитні спілки. При цьому варто додати, що сама природа використання таких установ безпосередньо залежить від специфіки послуг, які вони надають.

Щодо каналів реалізації схем легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, то найпоширенішими з них є:

1. Банківський переказ фактично визнається основою схем для відмивання нелегальних доходів, оскільки в процесі його використання в осіб не виникає майже ніяких труднощів перемістити кошти до будь-якої людини в будь-якій країні.

2. Конвертаційні центри – це найчастіше фіктивні підприємства або ж підприємства чи установи, керівники яких також залучені в процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. У переважній більшості випадків такі підприємства реалізують схеми легалізації коштів під виглядом надання фінансової чи благодійної допомоги.

3. Використання платіжних систем. Вдалим прикладом використання даного каналу є перерахунок, як правило, громадянам інших держав грошових коштів із картокових рахунків, використовуючи платіжні системи. Такого роду фінансові операції відбуваються, перш за все, внаслідок несанкціонованого доступу до відповідних рахунків громадян.

4. Контрабанда. З метою приховання або легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у процесі перетину державного кордону грошових коштів чи високоліквідних активів часто порушуються правила митного контролю, що, зокрема, обумовлено неефективністю роботи державних органів нашої країни, а також незахищеністю частини українського кордону.

Проаналізувавши основні схеми легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, слід приділити увагу його впливу на основні складові частини фінансової системи. Говорячи про бюджетну сферу, то в даному випадку через значний відтік капіталу, який відбувається внаслідок відмивання коштів, значно погіршуються умови обслуговування боргових зобов'язань, що не може не знаходити свого відображення на загальному становищі реалізації Україною національних інтересів.

Окрім цього, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, значно впливає на зниження ефективності фіскальної політики держави. Інвестування підприємств коштами, отриманими внаслідок незаконної діяльності, дозволяє їм значно пришвидшувати процес нарощення виробничого потенціалу, в той час як бізнес, який діє в правовому полі, втрачає конкурентні позиції. Як наслідок, прибутковість легітимних підприємств зменшується, що призводить до безпосереднього зниження бази оподаткування.

Одним із головних наслідків тінізації є стримування процесів глобалізації, в першу чергу, у зв'язку з відсутністю в інших країн світу бажання мати ненадійного партнера, що спричиняє: значне погіршення інвестиційного клімату, зменшення обсягів та подорожчання інвестиційних ресурсів; погіршення міжнародного іміджу країни; розвиток організованої економічної злочинності; втрату контролю за оплатою праці; корупцію.

Разом із тим відмивання доходів негативно впливає на ряд економіко-фінансових показників, таких як: розмір ВВП, структура споживчого попиту, обсяги експорту-імпорту, доходи домогосподарств і держави, зайнятість населення тощо.

Висновки. Отже, беручи до уваги характер змін, що відбуваються у сучасному суспільному, політичному та економічному житті нашої держави, враховуючи рівень поширення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та ступінь соціальної небезпеки даних процесів, ми можемо констатувати нагальну необхідність подолання загроз фінансовій безпеці, яка є пріоритетним напрямом забезпечення національних інтересів та націо-

нальної безпеки України. Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом прямо чи опосередковано, впливає на всі основні складові частини фінансової системи нашої держави. І тому доки в Україні не буде створено дієвого механізму подолання проблеми відмивання доходів протиправного походження, доти буде існувати чимало загроз безпосередньо для національної безпеки та стабільності фінансової системи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорецький М.А. Особливості розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / за ред. М.А. Погорецького та Д.В. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. С. 279–300.
2. Держфінмоніторинг підбив підсумки своєї роботи за 9 місяців 2020 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhfinmonitoring-pidbiv-pidsumki-svoeyei-roboti-za-9-misyaciv-2020-roku> (дата звернення: 21.12.2020 р.).
3. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
4. Бандурка А.М. Украина против «грязных» денег : науч.-практ. пособие. Национальный университет внутренних дел. Харьков : Основа, 2003. 224 с.
5. Доля Л.М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом. *Право України*. 2002. № 2. С. 89–93.
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/ed20200816> (дата звернення: 19.02.2020).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. Кіберзлочинність та відмивання коштів: Департамент фінансових розслідувань. Державна служба фінансового моніторингу України. URL : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20131230/tipolog2013.pdf (дата звернення: 01.11.2020).